

Analyzing the speed of narration in the story of Zakhak

Hiva Hasanpour^{*}, Esmail Tajbakhsh^{}**

Najmeh Nasiripanbechoule^{*}**

Abstract

Narratology refers to the knowledge of analyzing stories and narrative texts, based on which one can reach an understanding and analysis of stories. One of the desired subjects of narratologists is the speed of narration, which is defined by distinguishing between the time of the text and the time of its narration. This research analyzed the speed of narration in the story of Zakhak as the first story with a full plot in the mythological part of the Shahnameh, with descriptive and analytical methods and relying on interdisciplinary knowledge. The model under investigation is not Genette's model, but the model designed in the article "Models to check the speed of narration" based on core and related events. The results of the research indicate that 12 core events can be considered for this story, which the consistency of the story depends on them. In the second half of the story of Zakhak, Ferdowsi has narrated the story in length and detail, and the speed of the narration is slow in this part. The reason is the stabilization of concepts arising from the confrontations between the forces of good and evil at the beginning of the narrative. In the first half of the story the speed of the narration is positive and Ferdowsi has tried to familiarize the reader with the atmosphere of the story by briefly introducing the main characters, the story's character dimensions, their basic and required actions.

^{*} Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, University of Kurdistan
(Corresponding Author), hiva.hasanpour@uok.ac.ir

^{**} Professor, Department of Persian Language and Literature, Allameh Tabatabaie University,
e.tag37@yahoo.com

^{***} PhD student in Persian language and literature, Allameh Tabatabaie University, naj.nasiri51@gmail.com

Date received: 12/08/2024, Date of acceptance: 16/01/2025

Only in one event, which is in the middle of the story, the speed of the narrative is tolerably constant.

Keywords: Narratology, speed of narration, Shahnameh of Ferdowsi, Zakhak, core events are dependent events.

Introduction

A narrative is a collection of events in a context of time and place with the presence of characters and actors who shape its events. The set of characteristics that govern every narrative in every literary genre forms the narrative system of that work, which have fundamental differences at the macro and sometimes micro levels. One of the influential aspects of Ferdowsi's Shahnameh is the system that governs its narrative. Narrative pace is a term coined by the Frenchman Gerard Genette to distinguish between the time of the text and the time of its narration and it monitors the speed at which the reader reads the narrative, which is sometimes slow and sometimes fast, depending on factors. This study examines the pace of narration in the story of Zakhak from Ferdowsi's Shahnameh. In addition, the narrative speed examined in this study is not based on Genette's ideas, but rather on the models presented in the article "Models for Examining Narrative Speed." According to the authors' searches in databases, no research was found that directly examined the narrative speed in the story of Zakhak. However, some studies have paid attention to this story from the perspective of narratology, which can be considered a complementary and more explanatory aspect for this research. The article "Narrative Structure in the Story of Zakhak", the article "Narrative Analysis of the Captivity of Zakhak in Baysanqori's Shahnameh Based on Gerard Genette's Theory" and the article "Structural Analysis of the Story of Zakhak Based on Claude Bertoni's Logic of Roles Model", each of which deals with the story of Zakhak in the Shahnameh from different perspectives related to the present research question.

Materials & Methods

This research, using a descriptive-analytical method and relying on library studies, examines and analyzes the narrative speed in the story of Zakhak, as the first story in Ferdowsi's Shahnameh with a complete plot. Meanwhile, in examining and analyzing the speed of narration, Genette's theory is not the criterion, but the rhythm of narration is examined and analyzed based on other patterns.

Discussion & Result

Among the most important findings of this research, apart from analyzing the narrative speed in the story of Zakhak, we can mention the type of research and the importance of paying attention to the fit between theory and text. This means that at first glance, in any research, and especially in research based on literary theories, one must look critically at the theory and its relevance to the text under study. Theories should not be taken as holy scripture, nor should the text be examined solely on the basis of their proposed structure. Rather, in any research, the essence is the text under study, and theory must also enable a new reading and interpretation of it. Otherwise, the research will not yield any new and novel results. As in this study, the discussion of "narrative speed" has been viewed critically, and then, considering the nature of narrative verse texts and based on other models, the analysis of the narrative speed in the story of Zakhak has been carried out.

Conclusion

Ferdowsi used 12 key events in the story of Zakhak and based the story's consistency on those 12 events. In delivering the narrative pace of Zakhak's story, he has tried to narrate the nuclear events of the first part of the narrative at a faster pace. The reason for this could be his attention to introducing the story's setting to the reader and helping him enter the world of the story. Also, there is no need for length or detail in the initial events of the story, and Zakhak's story follows the logic of traditional narrative structure. The second part of the narration of Zakhak's story has negative momentum, and Ferdowsi has tried to narrate this part with greater focus, length, and detail. The reason for this is to establish the concepts in question in the confrontation between the two forces of good and evil. Since Ferdowsi has tried to provide education and advice in various places in the Shahnameh, this part of the narrative is an appropriate place to express his intended teachings. On the other hand, due to the mythical and epic nature of this section, as well as the fruition of the struggle between the forces of good and evil, the mention of actions and their description, the expression of bravery and heroism, and in a word, the establishment of the spirit of heroism in the story, the second part of the narrative required greater length and detail.

Bibliography

- Bertnes, Johannes (2005). *Fundamentals of Literary Theory*, Translated by Mohammad Reza Abolghasemi, Tehran: maahi (In persian).
- Bordwell, David (2006). *Narration in a feature film*, Translated by Alaeddin Tabatabaei, Tehran: bonyad sinemaie farabi (In persian).
- Ferdowsi, Abolghasem (2009). *Shahnameh*, Thanks to Saeed Hamidian, Tehran: Ghatreh. (In persian).
- Forouzandeh, Masoud (2012). *The Structure of Narration in the Story of Zahak*, *Journal of Persian Language and Literature Exploration*, 13 (24), 103-120. (In persian).
- Genette, Gerard. (1980). *Narrative Discourse*. Trans. Jane E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press.
- Hasanpour, Hiva (2018). *Models for Analyzing Narration Pace*, *Journal of Narratology*, 2 (3), 40-21. (In persian).
- Hasanpour, Hiva, Hoseini, Boshra, Ganji, Negin (2021). *Literary Theory and Text: A Critical Review of Articles Published using Greimas' Theories*, *Journal of Modern Literary Essays*, 54 (4), 117-137. (In persian).
- Khaje Ahmad Attari, Alireza; Taghavinezhad, Bahareh; Khatountoghan, Narges (2023). *A Narratological Analysis of the Imprisonment of Zakhak in Baysunghur Shahnameh Based on the Theory of Gérard Genet*, *Journal of Fine Arts: Visual Arts*, 29 (1), 73-84. (In persian).
- Melali, Mahdiyeh; Nasresfahani, Mohammadreza; Najafi, Zohreh; Toghyani, Eshaq (2020). *Structural Analysis of Zahak's Story based on Claude Bremond's Pattern of Action*, *Journal of Persian Literature Textology*, 12(46), 19-36. (In persian).
- Rimmon-Kenan, Shlomith (2008). *Narrative narrative: Contemporary poetics*, translated by Abolfazl Harri. Tehran: niloufar (In persian).
- Todorov, Tzvetan (2006). *Literary Theory*, Translation by Atefeh Tahai, Tehran: Akhtaran. (In persian).

تحلیل سرعت روایت در داستان ضحاک

هیوا حسن‌پور*

اسماعیل تاجبخش**، نجمه نصیری پنبه چوله***

چکیده

روایت‌شناسی، دانش بررسی داستان‌ها و متون روایی است که بر اساس آن می‌توان به درک و تحلیلی از داستان‌ها رسید. یکی از مباحث مورد نظر روایت‌شناسان، سرعت روایت است که با تمایز نهادن بین زمان متن و زمان روایت آن، این اصطلاح وضع شده است. در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر دانش بینارشته‌ای به بررسی و تحلیل سرعت روایت در داستان ضحاک به عنوان اولین داستان با پیرنگ کامل در بخش اسطوره‌های شاهنامه پرداخته شده است. الگوی مورد بررسی نه الگوی ژنت بلکه الگویی است که در مقاله «الگوهای برای بررسی سرعت روایت» با تکیه بر رویدادهای هسته‌ای و وابسته طراحی شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که می‌توان برای این داستان، ۱۲ رویداد هسته‌ای در نظر گرفت که قوام داستان به آن‌ها باز بسته است. فردوسی در نیمه دوم روایت داستان ضحاک، روایت را با طول و تفصیل بیان کرده و سرعت روایت در این بخش با کندی مواجه است. دلیل این امر نیز تثبیت مفاهیم برآمده از تقابل‌های دو نیروی خیر و شر در ابتدای روایت است. سرعت روایت در نیمه نخست، مثبت است و فردوسی سعی کرده است با معرفی خلاصه‌وار شخصیت‌های اصلی داستان، ابعاد شخصیتی آن‌ها، کنش‌های اساسی و مورد نیاز، خواننده را با فضای داستان آشنا کند. تنها در یک رویداد که در میانه داستان است، شتاب روایت به صورت تسامحی، ثابت است.

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه کردستان (نویسنده مسئول)، hiva.hasanpour@uok.ac.ir

** استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبایی، e.tag37@yahoo.com

*** دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبایی، naj.nasiri51@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۷

کلیدواژه‌ها: روایت‌شناسی، سرعت روایت، شاهنامه فردوسی، ضحاک، رویدادهای هسته‌ای، رویدادهای وابسته.

۱. مقدمه و بیان مسأله

یکی از جنبه‌های تأثیرگذاری شاهنامه فردوسی، نظام حاکم بر روایت آن است. روایت، مجموعه رویدادهایی است در بستر زمانی و مکانی با حضور شخصیتها و کنشگرانی که رخدادهای آن را شکل می‌دهند. مجموعه ویژگی‌هایی که بر هر روایت در هر نوع ادبی حاکم است، نظام روایی آن اثر را شکل می‌دهد که در سطح کلان و گاه خرد، تفاوت‌هایی بنیادین با هم دارند. این تفاوتها بسته به نوع ادبی اثر در برخی از عوامل روایی، پیرنگ و در برخی دیگر، کمرنگ می‌شوند و در مجموع، عناصر روایی، ترفندهایی اندیشیده است که از سوی نویسنده اصلی اتخاذ می‌شود تا روایتی ماندگار و خلاق را شکل دهد.

سرعت روایت، اصطلاحی است که ژرار ژنت (Gerard Genet) فرانسوی برای تمایز نهادن بین زمان متن و زمان روایت آن ابداع کرد و ناظر بر سرعت خوانش روایت توسط خواننده است که تحت عواملی گاه، کند و گاه، سریع است. در این پژوهش به بررسی سرعت روایت در داستان ضحاک شاهنامه فردوسی پرداخته می‌شود ضمن اینکه سرعت روایی مورد بررسی در این پژوهش نه بر اساس آرای ژنت بلکه بر اساس الگوهایی است که در مقاله «الگوهایی برای بررسی سرعت روایت» ارائه شده است.

۲. پیشینه پژوهش

با توجه به جستجوهای نگارندگان در پایگاه‌های اطلاعاتی، پژوهشی که به صورت مستقیم به بررسی سرعت روایت در داستان ضحاک پرداخته باشد، پیدا نشد اما برخی پژوهش‌ها از منظر دانش روایت‌شناسی به این داستان توجه نشان داده بودند که می‌توانند جنبه تکمیلی و توضیحی بیشتری برای این پژوهش به شمار آیند. مقاله «ساختار روایت در داستان ضحاک» که با تکیه بر الگوی گریماس به بررسی این داستان پرداخته و نتایجی قالبی و در محدوده نظریه به دست داده است. این مقاله با توجه به رویکردی که دارد در مقاله «نظریه و متن؛ آسیب‌شناسی مقالات منتشر شده بر پایه آرای گریماس» نقد و بررسی شده است. همچنین مقاله «تحلیل روایت‌شناسانه به بند کشیدن ضحاک در شاهنامه بایسنقری بر مبنای نظریه

تحلیل سرعت روایت در داستان ضحاک (هیوا حسن پور و دیگران) ۳۷

ژرار ژنت» به تحلیل تمایز روایت‌شناسی متن و نقاشی آن پرداخته است و به این نتایج رسیده است که

باتوجه به تفاوت‌های ساختاری میان متن کلامی و متن تصویری برای نگارگر این امکان وجود نداشت که همچون شاعر از پیوستگی تصویر برای نشان‌دادن رخدادهای استفاده کند؛ بنابراین نگارگر تلاش کرده بود تا توالی زمان رخدادهای را شکسته و با پیوند دو یا چند رخداد یک تصویر را به نمایش بگذارد. همچنین با مداخله در مواردی چون زمان و وجه، نقش مخاطب را پررنگ‌تر کرد. می‌توان گفت نقش نگارگر در لحن به‌مثابه بیان تصویری پررنگ‌تر بوده و به‌عنوان دانای کل عمل کرده است (خواجه احمد عطاری و همکاران، ۱۴۰۳: ۷۳).

مقاله «تحلیل ساختاری داستان ضحاک بر مبنای الگوی منطق نقش‌های کلود برمون» که به بررسی طرح روایی داستان و پی‌رفت‌های آن پرداخته شده است و از منظر سرعت روایی، داستان را مورد تحلیل قرار نداده است اما چون پی‌رفت‌ها را مشخص کرده است تا حدودی وارد رویدادهای هسته‌ای شده و با عنوان پی‌رفت، اشاره‌هایی گذرا به آن کرده است.

۳. چهارچوب نظری

در سرعت روایت، میزان و تناسب زمان متن و زمان روایت با هم سنجیده می‌شود و بر اساس تقسیم‌بندی‌هایی که ژنت از زمان روایی به دست می‌دهد (ر.ک. Genette, 1980: 23)، بردول: ۱۳۸۵: ج ۱/۱۶۱ و ریمون کنان، ۱۳۸۷: ۶۷) برخی از آن طبقه‌بندی‌ها باعث افزایش سرعت روایت، برخی باعث کاهش سرعت روایت و برخی نیز باعث ثابت ماندن سرعت روایت می‌شوند. به افزایش سرعت روایت، سرعت مثبت؛ به کاهش سرعت روایت، سرعت منفی و به برابری زمان متن و زمان روایی نیز سرعت ثابت می‌گویند. مهمترین موضوع مورد توجه ژنت، «شیوه ارائه ترتیب زمانی رخدادهای و کنش‌های یک رمان (طرح اولیه در نزد فرمالیست‌ها) در یک داستان عینی (طرح روایی)» است (برتس، ۱۳۸۴: ۸۷). او با تمایز بین زمان متن و زمان روایت، سرعت روایت را به عنوان یک اصطلاح روایی مطرح کرد که در آن برخی از عناصر زمانی مانند: درنگ توصیفی، بسامد مکرر، گذشته‌نگری و... باعث شتاب منفی؛ برخی دیگر از عناصر مانند حذف، چکیده‌گویی و... شتاب مثبت و برخی نیز مانند صحنه به صورت تسامحی، شتاب مثبت نامیده می‌شوند.

تمام طبقه‌بندی‌ها و تقسیم‌بندی‌هایی که ژنت برای رسیدن به سرعت روایت به دست می‌دهد جز آماری کمی و فاقد معنا، هیچ چیز دیگری را در بر نمی‌گیرد برای نمونه چرایی و دلایل چکیده‌گویی یا درنگ و... از نظر او مهم نیست بلکه این موارد فقط در قالب یک شگرد و ترفند مطرح می‌شوند و بر اساس آن ترفندها فقط سرعت روایت به صورت کمی اندازه‌گیری می‌شود (ر.ک Genette, 1980: 92-95). این روش بررسی، معناداری روایت را زیر سؤال می‌برد و در مقاله‌ای با عنوان «الگوهای برای بررسی سرعت روایت» ضمن معرفی نظریه ژنت در حوزه سرعت روایی، به نقد آن نیز پرداخته و بر اساس متون ادبی - روایی فارسی، پیشنهادهایی برای بررسی و تحلیل سرعت روایت ارائه شده است. دو پیشنهاد در این حوزه ذکر شده است که عبارتند از: بررسی و تحلیل سرعت روایت بر اساس تقسیم‌بندی‌هایی که مؤلف - راوی از متن روایی به دست داده است مانند تقسیم‌بندی‌هایی که فردوسی در شاهنامه بر اساس شخصیت‌ها یا رخدادها انجام داده است و دیگری بررسی و تحلیل سرعت روایت بر اساس رویدادهای هسته‌ای و وابسته در داستان (حسن‌پور، ۱۳۹۷: ۲۶). طبقه‌بندی اول هرچند در مورد متون روایی سنتی و بخصوص متون منظوم روایی، قابل اعمال است اما اولاً تمام متون توسط مؤلف - راوی، تقسیم‌بندی و نامگذاری نشده‌اند و ثانیاً بخش اعظم این تقسیم‌بندی‌ها بر اساس نسخ و یا محتوای حاکم بر آنها محل بحث و چالش هستند. به این معنی که در بیشتر موارد، مرز طبقه‌بندی‌ها به درستی رعایت نشده است و گاهی یک رخداد در یک طبقه‌بندی دیگر، ادامه پیدا کرده است بنابراین، این روش بررسی سرعت روایت تنها زمانی مفید است که طبقه‌بندی‌های مؤلف - راوی محل بحث نباشد و پژوهشگر، تقسیم‌بندی بخش‌ها را کاملاً بپذیرد. این نکته در مقاله مذکور به صورت مفصل توضیح داده شده است. بنابراین، آنچه در بررسی و تحلیل سرعت روایت، بیشترین اهمیت و ارزش را دارد، توجه به بن‌مایه‌های (رویدادهای) هسته‌ای و بن‌مایه‌های (رویدادهای) وابسته است. رویدادهای هسته‌ای

عناصر ساختاری اصلی، ثابت و تغییرناپذیر قصه‌ها از نوع شخصیت، عمل داستانی و کنش گفتارها هستند که موجب تغییر موقعیت در داستان می‌شوند و قوام طرح داستان به آنها وابسته است. این بُعد داستان از عناصر ضروری آن به شما می‌رود (همان: ۲۹)

و «بدون از بین بردن پیوند علی و معلولی رویدادها نمی‌توان آنها را از داستان حذف کرد» (تودوروف، ۱۳۸۵: ۳۰۰) و در سوی دیگر بحث،

تحلیل سرعت روایت در داستان ضحاک (هیوا حسن پور و دیگران) ۳۹

بُعد دیگری وجود دارد که بیشتر به توصیف، حالت، موقعیت و... می‌پردازد و عنصر زمان نیز در آن نقشی ندارد. توماشفسکی (Tomashevsky) این بخش را موتیف‌های آزاد و یا به عبارتی، موتیف‌های توصیفی می‌خواند که بدون اختلال در شکل زمانی - سببی داستان می‌توان آن‌ها را از داستان حذف کرد (به نقل از حسن پور، ۱۳۹۷: ۲۹).

نکته‌ای که در مقاله «الگوهای برای بررسی سرعت روایت» بدان اشاره شده است و امکان تحلیل اثر ادبی را از این منظر مهیا می‌کند، مشخص کردن محدوده رویدادهای وابسته است. به عبارت دیگر، رویدادهای هسته‌ای و مرز آن را رویدادهای وابسته مشخص می‌کند. اگر اثر ادبی مورد بررسی ما، مانند شاهنامه، اثری منظوم بود بر اساس تعداد ابیاتی که یک رویداد هسته‌ای به خود اختصاص داده است مورد بررسی قرار می‌گیرد و اگر اثر ادبی، مثنوی بود بر اساس تعداد سطرها، بررسی و تحلیل می‌شود. حال بر اساس این رویکرد می‌توان، روایت‌های شاهنامه را مورد بررسی و تحلیل قرار داد. منظور از روایت‌ها، آن است که یک روایت کامل شروع، میانه و انجام داشته باشد تا بتوان بر اساس آن به درک و تحلیل درستی از سرعت روایی در متن مورد نظر رسید. اولین پاره روایتی شاهنامه از شروع آن، داستان ضحاک است که تقریباً دارای پیرنگ کامل (شروع، میانه و پایان) است. روایت‌های پیش از آن، در بخش‌های زیادی از روایت، پیوند علی - معلولی گسسته می‌شود و یا آنکه بسیار گذرا، شاعر به ذکر آن می‌پردازد. شاید دلیل این امر، بیان اسطوره‌ای کلام باشد که به شاعر، اجازه طول و تفصیل آن را نداده است و در صورت طول و تفصیل کلام، اثر ادبی گیرایی و جذابیت خود را از دست می‌دهد. بنابراین، بررسی سرعت روایت در آن‌ها نمی‌تواند نتایج جالب توجهی در بر داشته باشد به همین دلیل به داستان ضحاک به عنوان اولین داستان با ساختار پیرنگ کامل پرداخته می‌شود. ابتدا، رویدادهای هسته‌ای داستان و سپس رویدادهای وابسته و محدوده‌ای که در بر می‌گیرند، مشخص می‌شود. ضمن اینکه لازم به یادآوری است که سرعت روایت ناظر بر بررسی و یا تحلیل سرعت روایی روایت‌های گاه‌شمارانه و جز آن است و فقط مختص به مثلاً زمان تقویمی نیست. در هر متن روایی می‌توان سرعت روایت را سنجید منتهی باید ملاک و ابزار دقیق و روشنی برای آن در نظر گرفت و این نکته‌ای است که در نظریه ژنت، مغفول واقع شده است. بنابراین، رویکرد این مقاله در بررسی سرعت روایی، رویکردی یکسان برای تمام متون روایی است چه آن متون بر اساس زمان اسطوره‌ای پردازش شده باشند و چه زمان تاریخی و

گاه‌شمارانه، ملاک شکل‌گیری آن‌ها بوده باشد. وقتی سرعت روایت بر اساس رویدادهای هسته‌ای و وابسته سنجیده شود می‌توان به معناداری روایت در این بخش نیز رسید.

۴. سرعت روایت در داستان ضحاک شاهنامه فردوسی

۱.۴ رویدادهای هسته‌ای در داستان ضحاک

الف) ضحاک، پادشاه شد؛

ب) ضحاک، ظلم و ستم را شروع کرد؛

پ) هر شب مغز دو جوان را به مارهای روی دوش ضحاک می‌دادند؛

ت) ارمایل و گرمایل طرح توطئه علیه ضحاک ریختند؛

ث) ضحاک، خواب دید؛

ج) موبدان، خواب را تعبیر کردند؛

چ) ضحاک به دنبال یافتن فریدون افتاد؛

ح) فریدون، بزرگ و آگاه شد؛

خ) کاوه آهنگر به دادخواهی آمد؛

د) کاوه و فریدون با هم همگام و هم نظر شدند؛

ذ) فریدون تخت شاهی ضحاک را تصرف کرد؛

ر) ضحاک توسط فریدون اسیر می‌شود.

همان‌طور که مشخص است، دوازده (۱۲) بن مایه (رویداد) هسته‌ای، طرح اصلی داستان ضحاک در شاهنامه را در بر می‌گیرند. تغییر در هر یک از بن‌مایه‌های بالا و یا حذف آن‌ها، سیر علی و معلولی روایت را به هم می‌ریزد. بنابراین، رویدادهای هسته‌ای بالا، رویدادهایی اصلی هستند که قوام داستان بر آن‌ها بنا شده است. در ادامه، محدوده ابیاتی که این رویدادهای هسته‌ای در بر می‌گیرند، بر اساس داستان ضحاک در شاهنامه مشخص می‌شود. بدین معنی که شروع هر رویداد از چه بیتی و پایان آن نیز با چه بیتی است و در ادامه، تعداد ابیات اختصاص داده شده به هر رویداد مشخص می‌شود و بر اساس آن می‌توان به تحلیلی از داستان ضحاک رسید. ضمن اینکه ذکر این نکته نیز لازم است که در

تحلیل سرعت روایت در داستان ضحاک (هیوا حسن پور و دیگران) ۴۱

تمام موارد، ابیات شاهنامه بر اساس شاهنامه فردوسی به کوشش سعید حمیدیان استخراج شده است.

۲.۴ رویدادهای وابسته و محدوده آنها

تعداد ابیات	پایان بیت	شروع بیت	رویدادهای هسته‌ای
۲	سراسر زمانه بدو گشت باز برآمد برین روزگار دراز	چو ضحاک شد بر جهان شهریار برو سالیان انجمن شد هزار	رویداد الف
۹	ندانست جز کژی آموختن جز از کشتن و غارت و سوختن	نهان گشت کردار فرزنانگان پراکنده شد کام دیوانگان	رویداد ب
۳	بکشتی و مغزش پرداختی مر آن ازدها را خورش ساختی	چنان بد که هر شب دو مرد جوان چه کهنتر چه از تخمه پهلوان	رویداد پ
۲۷	پرستنده کردیش بر پیش خویش نه بر رسم دین و نه بر رسم کیش	دو پاکیزه از گوهر پادشا دو مرد گرنامایه و پارسا	رویداد ت
۴۳	دلش تنگ تر گشت و ناباک شد گشاده زبان پیش ضحاک شد	چو از روزگارش چهل سال ماند نگر تا به سر برش یزدان چه راند	رویداد ث
۱۹	چو آمد دل نامور باز جای به تخت کیان اندر آورد پای	بدو گفت پردخته کن سر ز باد که جز مرگ را کس ز مادر نزاد	رویداد ج
۴۵	به ایوان او آتش اندر فگند ز پای اندر آورد کاخ بلند	نشان فریدون به گرد جهان همی باز جست آشکار و نهان	رویداد چ
۳۴	بدان مستی اندر دهد سر به باد ترا روز جز شاد و خرم مباد	چو بگذشت از آن بر فریدون دو هشت ز البرز کوه اندر آمد به دشت	رویداد ح
۴۴	ندانم چه شاید بدن زین سپس که راز سپهری ندانست کس	چنان بد که ضحاک را روز و شب به نام فریدون گشادی دو لب	رویداد خ
۷۹	به اسب اندر آمد به کاخ بزرگ جهان ناسپرده جوان سترگ	چو کاوه برون شد ز درگاه شاه برو انجمن گشت بازارگاه	رویداد د
۹۶	همه بند و نیرنگت از رنگ برد دلارام بگرفت و گاهست سپرد	طلسمی که ضحاک سازیده بود سرش به آسمان برفرازیده بود	رویداد ذ
۶۹	گسسته شد از خویش و پیوند او بمانده بدان گونه در بند او	جهاندار ضحاک از آن گفت و گوی به جوش آمد و زود بنهاد روی	رویداد ر
	۴۷۰	جمع کل ابیات مربوط به داستان ضحاک	

با توجه به ابیات اختصاص یافته به هر بن‌مایه می‌توان فهمید که فردوسی به کدام یک از بن‌مایه‌ها بیشتر توجه داشته و آن را پرورانده است و در مورد دلیل و چرایی آن بحث کرد و

یا آنکه کدام یک از بن‌مایه‌ها، کمتر به آن پرداخته شده است و کدام بن‌مایه‌ها، حد وسط شتاب روایی (شتاب ثابت) را به خود اختصاص داده‌اند. برای این کار بهتر است که ابتدا شتاب مثبت، شتاب منفی و شتاب ثابت روایت را بر اساس تقسیم تمام ابیات (۴۷۰ بیت) بر تعداد بن‌مایه‌ها (۱۲ بن‌مایه هسته‌ای) انجام داد تا شتاب ثابت را کشف کرد. با تقسیم ۴۷۰ بیت داستان ضحاک بر ۱۲ رویداد هسته‌ای، عدد ۳۹.۱۶ به دست می‌آید. برای حصول نتیجه بهتر می‌توان تعداد ابیات ۳۰ تا ۴۰ را حد وسط یا همان شتاب ثابت در نظر گرفت که اگر بن‌مایه‌ای هسته‌ای، این مقدار از ابیات را به خود اختصاص داده بود پس شتاب ثابت دارد و هر بن‌مایه‌ای ابیات بیشتری را در بر گرفته بود پس شتاب منفی دارد و اگر کمتر را شامل شده بود پس شتاب مثبت دارد. بر اساس این تقسیم، جدول زیر به دست می‌آید:

رویداد	نوع شتاب	تعداد ابیات
رویداد الف	مثبت	۲
رویداد ب	مثبت	۹
رویداد پ	مثبت	۳
رویداد ت	مثبت	۲۷
رویداد ث	منفی	۴۳
رویداد ج	مثبت	۱۹
رویداد چ	منفی	۴۵
رویداد ح	مثبت	۳۴
رویداد خ	منفی	۴۴
رویداد د	منفی	۷۹
رویداد ذ	منفی	۹۶
رویداد ر	منفی	۶۹

۳.۴ تحلیل سرعت روایت بر پایه شتاب رویدادهای داستان ضحاک

با توجه به جدول بالا می‌توان تحلیل زیر را از سرعت روایی داستان ضحاک بر پایه رویدادهای هسته‌ای و رویدادهای وابسته (محدوده رویدادها و تعداد ابیاتی که هر رویداد در بر گرفته است) به دست داد:

قبل از هر چیز از ۱۲ رویداد هسته‌ای، تنها یک رویداد (رویداد ح که که مربوط به بزرگ شدن فریدون و آگاهی او از رخدادهای پیشین است) شتاب ثابت دارد و فردوسی با این کار، سعی کرده است هم بزرگ شدن فریدون را به تصویر بکشد و هم رخدادهای پیشین را زیاد طول و تفصیل ندهد که جذابیت روایت از بین نرود. همچنین این رویداد به دلیل آگاهی خواننده از رخدادهای پیشین، نیاز به تفصیل و توصیف نداشته است اما از سویی نیز بدون اشاره به آن، خواننده روایت در ذهنش سؤال‌هایی شکل می‌گرفت که فریدون از کجا و توسط چه کسی از رویدادهای پیشین و ظلم و ستم ضحاک آگاه شده است. فردوسی با اشاره به مادر فریدون و ذکر رخدادهای به صورت متعادل توسط او، سعی کرده است شتاب روایت را در این بخش کنترل کند.

بیشترین رویدادهای هسته‌ای این داستان، رویدادهایی هستند با شتاب منفی (تعداد ۶ مورد) و رویدادهای هسته‌ای با شتاب مثبت نیز بعد از این رویدادها (با تعداد ۵ مورد) هستند. بنابراین به صورت کلی می‌توان گفت که رویکرد فردوسی در پرداخت روایت این داستان، رویکردی تفصیلی و همراه با بسط رخدادهای بوده است و در مرحله بعد می‌توان گفت رویدادهای هسته‌ای: ث (ضحاک خواب دید)، چ (ضحاک به دنبال یافتن فریدون افتاد)، خ (کاوه آهنگر به دادخواهی آمد)، د (کاوه و فریدون با هم همگام و هم نظر شدند)، ذ (فریدون تخت شاهی ضحاک را تصرف کرد) و ر (ضحاک توسط فریدون اسیر می‌شود) که بیشتر مربوط به میانه و پایان داستان هستند، بیشترین طول و تفصیل را به خود اختصاص داده‌اند و در یک نگاه کلی می‌توان گفت که فردوسی به پایان‌بندی روایت خود بیشتر اهمیت داده است. **رویداد ث** که ماجرای خواب دیدن ضحاک است، رویدادی است همراه با تعلیق و اینکه خواننده را در هول و ولای روایی نگه می‌دارد تا دنباله روایت را بگیرد و به سؤال‌هایی که در ذهنش شکل گرفته است (مثلاً چه می‌شود؟ ضحاک چه ترندهایی می‌اندیشد؟ چگونه فریدون بر ضحاک پیروز می‌شود و...) جواب بدهد. بنابراین این رویداد، نقش تحریک خواننده برای خوانش ادامه روایت را بر عهده دارد و طبیعی است که فردوسی به عنوان راوی به این بخش از روایت بیشتر توجه نشان بدهد. **رویداد چ** نیز که مربوط به تلاش‌های ضحاک برای یافتن فریدون است، رویدادی است جذاب و جذابیت روایی داستان را شامل می‌شود و فردوسی بدون توجه به آن، نقش ضحاک را در کوشش برای محقق نشدن رخدادهای تلخ خواب، نادیده می‌گرفت و این سؤال در ذهنش خواننده شکل می‌گرفت که چرا ضحاک وقتی از محتوای خوابی که دیده بود آگاه شد هیچ

تلاشی برای محقق نکردن یا نشدن آن نکرد؟ بنابراین فردوسی بسیار اندیشیده به این بخش با طول و تفصیل بیشتر پرداخته است و از سوی دیگر، بدون توجه به توصیف در این بخش، شخصیت‌پردازی ضحاک نیز به عنوان یک شخصیت اصلی در داستان محل بحث واقع می‌شد. پس فردوسی با این رویداد هم شخصیت ضحاک را بهتر برای خواننده ترسیم کرده است و هم تلاش و کوشش او را برای از دست ندادن قدرت و حفظ تخت پادشاهی نشان داده است. **رویداد خ** (دادخواهی کاوه آهنگر) ادامه رویداد پیشین و برای تقویت رویداد ح (بزرگ شدن و آگاه شدن فریدون که دارای شتاب ثابت است) در روایت گنجانده شده است. بدون این رویداد و توصیف و تفصیل رخدادهای آن، این سؤال در ذهن خواننده شکل می‌گرفت که فریدون با کمک چه نیروهایی به جنگ ضحاک می‌رود؟ آن هم ضحاک که سپاه و قدرت بسیار زیادی دارد. پس مشخص است از بین بردن چنین قدرت بزرگی نیاز به یک رویداد اصلی با توصیف و توضیح بیشتر دارد که خواننده نسبت به پیروزی فریدون در پایان روایت مجاب شود. همچنین این رویداد در خدمت تثبیت رویداد ب (ظلم و ستم ضحاک که با شتاب بسیار کندی همراه شده است) است که شخصیت ظالم ضحاک را برای توجیه حمله فریدون و از بین بردن قدرت و حکومت او به تصویر بکشد. این رویداد، نارضایتی مردم تحت حکومت ضحاک را نیز از نحوه حکومت‌داری او به تصویر می‌کشد و در ذهن خواننده روایت این نکته را تثبیت می‌کند که حکومت با ظلم باقی نمی‌ماند هرچند هم به درازا بکشد. **رویداد د** (همگامی فریدون و کاوه) رویدادی است با شتاب منفی. این رویداد نیز نقطه اتصال دو نیروی خیر برای از بین بردن نیروی شر است و طبیعی است که این اتصال در ذهن خواننده مفهوم قدرت را شکل می‌دهد و ناخودآگاه او را به برتری این نیرو نسبت به نیروی مقابل رهنمون می‌کند. همچنین آوردن این اتصال دو نیروی خیر در پایان داستان، نشان دهنده پایان‌بندی مد نظر فردوسی نیز هست که عاقبت ظلم و ستم، بسیج شدن نیروهای ضد آن برای نابودی آن است و ناخودآگاه در ذهن خواننده، فایده‌ای تعلیمی القا می‌کنند؛ نکته‌ای که فردوسی تقریباً در تمام روایت‌ها (چه در آغاز، چه در میانه و چه در پایان روایت‌ها) همواره به آن پل زده است و هدف او نیز از سرودن شاهنامه، تثبیت این تعالیم مد نظر خودش بوده است که آیندگان از آن درس بگیرند. **رویداد ذ** (تصرف کردن تخت شاهی ضحاک توسط فریدون) رویدادی است که مقابله دو نیروی خیر و شر را به تصویر می‌کشد. این رویداد بیش از هر چیزی، روح حماسی شاهنامه را در میدان نبرد و جنگ نشان می‌دهد و تقریباً می‌توان گفت

تحلیل سرعت روایت در داستان ضحاک (هیوا حسن پور و دیگران) ۴۵

این رویداد، وظیفه حماسی بودن داستان را برعهده دارد. همچنین نحوه تصرف مرکز حکومت، نشان دادن قدرت پهلوان، جرأت و جسارت در مبارزه، اطمینان و ایمان به پیروزی نهایی در این رویداد نهفته است. اراده به پیروزی و جنگ برای برپایی عدالت از مفاهیمی هستند که این رویداد به خواننده القا می‌کند. بنابراین، این رویداد که همراه با گره‌گشایی داستان نیز هست رویدادی است مهم و فردوسی به آن توجه زیادی نشان داده است. رویداد نهایی یعنی **رویداد ر** (اسیر شدن ضحاک) رویدادی است برای درس و عبرت گرفتن و نیز عواقب وخیم بی‌عدالتی و ظلم. فردوسی به این بخش نیز توجه ویژه‌ای داشته است و چون پایان روایت را نیز در بر می‌گیرد و با توجه به ساختار روایت‌های سنتی که پایانی بسته و مشخص دارند، طبیعی است که خواننده، توقع مشخص شدن تمام رخدادها و به سرانجام رسیدن آن‌ها را دارد. فردوسی پایان روایت خود را که پایان سرنوشت نیروی شر است با تفصیل عاقبت او و نشان دادن از بین رفتن نیروی شر با طول و تفصیل بیان کرده است.

پنج رویداد الف، ب، پ، ت، ج پنج رویداد با شتاب مثبت هستند. این رویدادها در نیمه اول روایت گنجانده شده‌اند و نشان از آن دارد که فردوسی به شروع داستان و گنجاندن گره‌های اولیه (گره‌افکنی‌های اولیه) به صورت خلاصه و با چکیده‌گویی نظر داشته است. **رویداد الف** (پادشاهی ضحاک) بیشتر حکم یک اطلاع‌رسانی را دارد و پیداست که اطلاع‌رسانی، نمی‌تواند طول و تفصیل داشته باشد چون جذابیت روایی برای خواننده ندارد و باعث خستگی و دلزدگی او از خوانش روایت می‌شود. این رویداد، وظیفه اطلاع اولیه برای خواننده را برعهده دارد و در کمترین بیت، آن را برای خواننده روشن می‌کند. پادشاهی ضحاک، لازمه سایر رویدادهاست و بدون آن، سایر رویدادها نیز بی معنا می‌شوند و از سوی دیگر، طول و تفصیل آن نیز هیچ درجه‌ای از اهمیت را ندارد و راوی باید به این امر واقف باشد که این دست از رویدادها را با شتابی مثبت و با کمترین زمان ممکن برای خواننده روایت کند و این نکته‌ای است که فردوسی به آن واقف بوده است. **رویداد ب** (ظلم و ستم ضحاک) نیز با ابیات کمی روایت شده است. این روایت از زاویه دید سوم شخص و با ذکر کنش‌های ضحاک در ویرانی کشور و ظلم و ستم او به مردم همراه شده است. گزارش‌گونگی این رویداد نیز در حکم آشنایی با شخصیت ضحاک و پردازش ابعاد شخصیتی او برای خواننده با شتاب تند روایت میسر است و خواننده از همان ابتدا، یکی از شخصیت‌های اصلی داستان را می‌شناسد. از آنجا که فردوسی در این

ابیات از نظام ارزش‌گذاری کلام بهره برده است و با سوگیری و جبهه‌گیری شخصیت ضحاک را ترسیم کرده است خواننده به خوبی این رویداد هسته‌ای داستان را نیز فهم و درک می‌کند. **رویداد پ** (خوراندن مغز دو جوان به مارهای روی دوش ضحاک) رویدادی است در ادامه رویداد پیشین و برای تثبیت شخصیت منفی ضحاک. با این رویداد نیز خواننده وارد مرحله دیگری از شناخت روایی می‌شود و چرایی ظالم بودن شخصیت اصلی داستان (ضحاک) برایش بهتر نمود می‌یابد. همچنین این رویداد می‌تواند یک گره اولیه نیز در ذهن خواننده شکل بدهد که عاقبت چنین حاکم ظالمی چه می‌شود؟ و چگونه نیروهای خیر می‌توانند چنین قدرت قهاری را از بین ببرند وقتی که با این درجه از ظلم و ستم، فرمانروایی می‌کند؟ **رویداد ت** (طرح توطئه ارمایل و گرمایل علیه ضحاک) دقیقاً رویدادی است که خواننده را به جواب سؤالی که در رویدادی قبلی در ذهنش شکل گرفته بود، نزدیک می‌کند. این رویداد می‌تواند یک گره‌گشایی اولیه و البته سطحی برای روایت باشد که در نهایت، خواننده را به سمتی می‌برند که در طول روایت دنبال نتیجه این رویداد باشد. این رویداد، نقطه‌های امید را در ذهن خواننده روشن می‌کنند و او را به خوانش روایت تشویق می‌کنند. **رویداد ج** (موبدان خواب ضحاک را تعبیر کردند) رویدادی است که خواننده از ابتدا هم با آن آشنا بود اما فردوسی با وارد کردن این شخصیت‌ها در تعبیر خواب، فقط می‌خواهد آگاهی ضحاک از واقعه شوم را موجب شود و گرنه گنجاندن این رویداد برای آگاهی خواننده ضرورتی ندارد اما بدون آن نیز این سؤال در ذهن خواننده شکل می‌گیرد که چگونه ضحاک از شوم بودن خواب خود آگاه می‌شود؟ در حالی که او فقط خواب دیده است اما تعبیر آن را نمی‌داند. همچنین این رویداد، طبقاتی بودن جامعه را نیز نشان می‌دهد که هر طبقه‌ای وظیفه‌ای در جامعه بر عهده دارد و آگاهی‌ها و دانش‌هایی مختص به خود دارد که سایر طبقه‌ها و لو حاکم (ضحاک) نیز از آن بی بهره است.

با توجه به رویدادهای هسته‌ای و همچنین تحلیل آن‌ها می‌توان نموداری نیز برای ملموس‌تر کردن بحث، ترسیم کرد. نمودار زیر حاصل و خلاصه مباحث مطرح شده است:

خط مستقیم که با رنگ سیاه در نمودار بالا مشخص شده است، شتاب ثابت روایت است و بر اساس آن می‌توان سیر کلی سرعت روایت را در داستان ضحاک تفسیر کرد. ابتدای روایت، سرعت روایی مثبت است و به همین دلیل زیر خط قرار گرفته است. پایان روایت نیز سرعت روایت منفی است و فردوسی با کندی و طول و تفصیل بیشتر برای تثبیت مفاهیم اندیشگانی خود آن را روایت کرده است.

۵. نتیجه‌گیری

با توجه به داده‌های این پژوهش می‌توان گفت:

فردوسی از ۱۲ رویداد هسته‌ای در داستان ضحاک بهره برده و قوام داستان را بر اساس آن ۱۲ رویداد پایه‌گذاری کرده است. او در پرداخت سرعت روایی داستان ضحاک، سعی کرده است رویدادهای هسته‌ای پاره‌نخست روایت را با سرعت بیشتر روایت کند. دلیل این امر می‌تواند توجه او به معرفی فضای داستان به خواننده و کمک به او برای ورود به جهان داستان باشد. همچنین ضرورتی در طول و تفصیل کلام در رویدادهای اولیه داستان احساس نمی‌شود و داستان ضحاک از منطق ساختار روایی سنتی پیروی می‌کند. پاره دوم روایت داستان ضحاک دارای شتاب منفی است و فردوسی سعی کرده است با تمرکز و طول و تفصیل بیشتر به روایت این بخش پردازد. دلیل این امر نیز تثبیت مفاهیم مدنظر خود در تقابل دو نیروی خیر و شر است. از آنجا که فردوسی در جای جای شاهنامه سعی کرده است به تعلیم و پند و اندرز نیز پردازد، این بخش از روایت، محل مناسبی برای بیان تعالیم مدنظر اوست. از سوی دیگر بنا بر ماهیت اسطوره‌ای و حماسی این بخش، و نیز به ثمر رسیدن تنازع و جدال نیروهای خیر و شر، ذکر کنش‌ها و توصیف آن‌ها، بیان رشادتها

و پهلوانی‌ها و در یک بیان، تثبیت روحیه پهلوانی بر داستان، پاره دوم روایت، نیاز به طول و تفصیل بیشتر داشته است.

کتاب‌نامه

- برتنس، یوهانس (۱۳۸۴). *مبانی نظریه ادبی*، ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی، تهران: ماهی.
- بردول، دیوید (۱۳۸۵). *روایت در فیلم داستانی*، ج ۱، ترجمه علاء‌الدین طباطبایی، تهران: بنیاد سینمایی فارابی.
- تودوروف، تزوتان (۱۳۸۵). *نظریه ادبیات*، ترجمه عاطفه طاهایی، تهران: اختران.
- حسن پور، هیوا (۱۳۹۷). «الگوهای برای بررسی سرعت روایت»، *نشریه روایت‌شناسی*، ۲ (۳)، ۲۱-۴۰.
- حسن پور، هیوا؛ حسینی، سیده بشری؛ گنجی، نگین (۱۴۰۰). «نظریه و متن؛ آسیب‌شناسی مقالات منتشر شده بر پایه آرای گریماس»، *نشریه جستارهای نوین ادبی*، ۵۴ (۴)، ۱۱۷-۱۳۷.
- خواجه احمد عطاری، علیرضا؛ تقوی‌نژاد، بهاره؛ خاتون طغان، نرگس (۱۴۰۳). «تحلیل روایت‌شناسانه به بند کشیدن ضحاک در شاهنامه بایستقیری بر مبنای نظریه ژرار ژنت»، *نشریه هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی*، ۲۹ (۱)، ۷۳-۸۴.
- ریمون-کنان، شلومیت (۱۳۸۷). *روایت داستانی: بوطیقای معاصر*، ترجمه ابوالفضل حرّی، چ ۱. تهران: نیلوفر.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۸). *شاهنامه*، به کوشش سعید حمیدیان، تهران: قطره
- فروزنده، مسعود (۱۳۹۱). «ساختار روایت در داستان ضحاک»، *نشریه کاوش نامه زبان و ادبیات فارسی*، ۱۳ (۲۴)، ۱۰۳-۱۲۰.
- مللی، مهدیه؛ نصر اصفهانی، محمدرضا؛ نجفی، زهره؛ طغیانی، اسحاق (۱۳۹۹). «تحلیل ساختاری داستان ضحاک بر مبنای الگوی منطق نقش‌های کلود برمون»، *نشریه متن‌شناسی ادب فارسی*، ۱۲ (۴۶)، ۳۶-۱۹.